

زمانه، زندگی و کارنامه آیت‌الله

محمد دتقی شیرازی

(۱۲۵۸ - ۱۳۳۸ ق)

تألیف:

دکتر نادر پروین

سرشناسه	پروین، نادر، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	زمانه، زندگی و کارنامه آیت الله محمدتقی شیرازی (۱۳۵۸-۱۳۳۸ ق.) / تألیف نادر پروین.
مشخصات نشر	تهران: منشور سمیر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۱۹۷ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۶۷-۱۱۰-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۸۸.
موضوع	شیرازی، محمدتقی بن محبعلی، ۱۲۵۶-۱۳۳۸ ق.
موضوع	مجتهدان و علما -- ایران -- سرگذشتنامه
موضوع	'Ulama -- Iran -- Biography
موضوع	مجتهدان و علما -- ایران -- فعالیت های سیاسی
موضوع	'Ulama -- Political activity -- Iran
موضوع	ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۲۲۴ - ۱۳۲۷ ق. -- روحانیت
موضوع	۱۹۰۹- Clergy -- ۱۹۰۶- Constitutional Revolution, Iran -- History
موضوع	DSR1۲۵۳ / ش ۹۳ / ۱۲۹۶
رده بندی کنگره	۷۵۰۹۳/۹۵۵
رده بندی دیویی	۵۰۶۱۲۳۵
شماره کتابشناسی ملی	

زمانه، زندگی و کارنامه آیت الله محمدتقی شیرازی

(۱۲۵۸-۱۳۳۸ ق)

تألیف: دکتر نادر پروین

ناشر: منشور سمیر

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول-۹۶

قیمت: ۲۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۷-۱۱۰-۱

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در گیومه در مستندنویسی و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

پیشگفتار:	۹
مدل تحلیلی (چارچوب نظری)	۱۱
پیشینه تحقیق	۱۲
فصل اول: ارضاع سیاسی - اجتماعی عصر محمد تقی شیرازی	۱۵
الف - ایران	۱۷
۱- نهضت تنباکو اولین بشر ررحازرن تاریخ معاصر	۲۹
۲- انقلاب مشروطیت ایران	۳۴
۳- جنگ جهانی اول و اثرات آن بر ایران	۳۸
۴- طبقات اجتماعی در عصر قاجار	۴۱
۴-۱: طبقه حاکمه	۴۲
۴-۱-۱: طبقه بزرگان، مرفهین و نزدیکان دربار	۴۳
۴-۲: طبقه محکوم	۴۴
۵- زندگی در شهر	۴۵
۶- معتقدات مردم	۴۶
ب- عراق	۴۷
فصل دوم: زندگی نامه شیخ محمد تقی شیرازی	۵۱
۱- ویژگی های اخلاقی شیخ	۵۵

- ۲ - نام و القاب شیخ ۶۲
- ۳ - سفرهای شیخ ۶۳
- ۴ - استادان شیخ ۶۴
- ۵ - شاگردان شیخ ۶۵
- ۶ - وراثت و مدفن شیخ ۶۸
- فصل سوم: معرفت شناسی علمای تشیع (شیخ محمد تقی شیرازی) ۷۱
- ۱ - جامعیت علمی دینی شیخ ۸۱
- ۲ - شیخ و حوزه علمی حرمیه سامرا ۸۴
- ۳ - شیخ و حوزه علمیه کربلا ۸۹
- ۴ - شیخ و حوزه علمیه نجف ۹۵
- ۵ - مرجعیت و اعلیت دینی شیخ ۱۰۴
- ۶ - شیخ و تلاش برای اتحاد مسلمانان ۱۰۷
- ۷ - شیخ در آینه یاران ۱۱۱
- فصل چهارم: نقش آیت الله شیخ محمد تقی شیرازی در تحولات سیاسی ایران و عراق ۱۱۳
- ۱ - شیخ و مبارزه با استعمار انگلستان ۱۱۶
- ۲ - نقش شیخ در وقایع مشروطیت ایران ۱۳۱
- ۳ - نقش شیخ در مشروطیت عثمانی ۱۳۶
- ۴ - نقش شیخ در تحولات جنگ جهانی اول ۱۳۹

۵- نقش شیخ در جنبش جهادی عراق بین سال‌های (۱۳۳۲-۱۳۳۶ ه. ق)	۱۴۴
۶- نقش شیخ در جنبش استقلال طلبی عراق در بین سال‌های (۱۳۳۶-۱۳۳۸ ق) ..	۱۵۰
۷- شیخ و قرار داد ۱۹۱۹ و ثوق الدوله	۱۵۴
۸- نقش شیخ در انقلاب ۱۹۲۰ یا (الثوره عشرين) عراق	۱۵۵
..... اخطار به تهدید انگلیسی‌های اشغالگر	۱۷۱
..... نامه به جامعه مل	۱۷۴
..... تحلیل آثار شیخ	۱۷۸
..... نتیجه‌گیری	۱۸۱
..... ضمائم	۱۸۴
..... منابع و مآخذ	۱۸۸

پیشگفتار:

به جرأت می‌توان گفت که آیت الله میرزا شیخ محمد تقی شیرازی از جمله نوابغ دینی، سیاسی و علمی عالم تشیع در دوره معاصر بوده است که تاکنون نقش وی در مناسبات دینی و سیاسی به صورت جدی مورد کنکاش و واشکافی قرار نگرفته است. میرزا محمد تقی شیرازی مشهور به «میرزا کوچک شیرازی» فرزند حاج میرزا محب علی و زه حاج میرزا محمد علی گلشن شیرازی است. میرزا در بین سال‌های ۱۲۵۸ تا ۱۳۳۸ قمری در قزوین حیات بود. او پس از مهاجرت از ایران (شیراز) سال‌ها در سامراء، کربلا و نجف، سکونت گزید و آن حوزه های دینی را به اوج پیشرفت دینی و سیاسی رساند. آیت الله، معظمی میرزا محمد تقی شیرازی از رجال نامی علم و عمل، فقهت و سیاست و یکی از مفاخر شاهنشاهی قاجاریه و پهلوی است. شمار می‌آید. مردان این خاندان همواره از رجال علم و ادب و مرجعیت شیعه در ایران و عراق بوده‌اند.

عصر شیخ زمانه استیلای متمدنی استعمار گران انگلیس بر ایران اسلامی ایران و عراق بود. بنابراین وی جدا از مسائل دینی در مسائل سیاسی هم ذی‌نفع بود. سؤال اساسی این خواهد بود که در آن دوره و انفساً مهم‌ترین اقدامات شیخ و اساس منظومه فکری وی چه بوده است؟ آنچه در این جستار مهم به نظر می‌رسد اینکه «شیخ با درک و بینش بالا و فهم زمانه خویش، اساس تلاش‌هایش را بر مبارزات سیاسی با استعمار گران غربی و اتحاد مسلمانان در برابر استیلاجویان انگلیس قرار داد و در این راه به بهترین صورت از عنصر اجتهاد و فتوا استفاده نمود». البته این نکته به معنای این نبوده است که وی در مناسبات دینی و یا سایر مناسبات سیاسی

ایران و عراق وارد نشده است، از این رو وی ضمن آنکه بعد از فوت آیت الله محمد کاظم یزدی مرجعیت شیعیان را برعهده گرفت، هم در سیاست بین‌المللی و دخالت و هم در حوادث مشروطیت ایران و انقلاب ۱۹۲۰ عراق نیز دستی توانا داشت.

بنابراین نگارنده در اثر حاضر کوشش خواهد نمود که زمانه، زندگی و نقش آیت الله محمد تقی شیرازی در مهم‌ترین تحولات سیاسی ایران و عراق را مورد واکاوی قرار دهد. لازم به توضیح است نخستین جرقه‌ای انجام این پژوهش زمانی به ذهنم خطور کرد که چند سال پیش مشغول تألیف مقاله‌ای با عنوان «کردها و جنگ جهانی اول» بودم. در منوجه نقش بی‌بدیل آیت الله محمد تقی شیرازی در تحولات جنگ جهانی اول و صدور فتاوی جهاد بر علیه استکبار انگلیس از طرف این عالم مجاهد شدم. از این رو تصمیم گرفتم که زندگی سیاسی ایشان را به روی ورق بیاورم که جوانان ایرانی و عراقی با نقش ایشان در تحولات سیاسی دوره معاصر آشنا شوند. به دلیل تداخل حوادث و جریانات سیاسی داخلی ایران و عراق و بین‌المللی در دوره مورد نظر و برای درک بهتر مطالب از همه سال‌شماری‌های رایج از جمله هجری قمری، هجری شمسی و میلادی به صورت تناوب استفاده شده است. برای جلوگیری از اطاله کلام در بیشتر موارد به جای اسم آیت الله محمد تقی شیرازی از کلمه «شیخ» استفاده شده است. در همین جا لازم می‌دانم از تمام افرادی که در نگارش و انجام این اثر به بنده کمک نمودند کمال قدردانی نمایم. مهم‌ترین سختی در فرایند جمع‌آوری مطالب کتاب حاضر این بود که چون بیشتر ایام زندگی آیت الله محمد تقی شیرازی در عراق سپری شده بود، دسترسی به منابع عربی - عراقی

کمی مشکل بود، با این وجود از طریق دوستان توانستم به بعضی از این منابع دسترسی پیدا کنم. طبیعی خواهد بود که اثر حاضر بدون اشکال نخواهد بود. امیدوارم که مخاطبین عزیز اشکالات این اثر را بر بنده ببخشایند.

مدل تحلیلی (چارچوب نظری)

از آنجا که مطالعات مبتنی بر نظریه یا مدل تحلیلی و قانونمند هم کار تبیین را آسان می‌سازد و هم دقت تحقیق را افزایش می‌دهد و در عین حال علوم انسانی را منزلتی رفیع می‌بخشد و آثار دانشمندان را از حلقه‌های طبیعی نزدیک می‌سازد، نگارنده سعی نموده است که مباحث مطروحه در تحقیق حاضر براساس الگوها و چارچوب‌های نظری و تحلیلی فراهم آید که در حد ممکن بر غای علمی مطالب افزوده شود. از آنجا که به قول فایربرند مکاتب متعدد فکری، تالیفات و علمی مبتنی بر «سیر تک خطی معرفت» هستند، همواره از پاسخ عمیق به سؤالات مهم عاجز مانده‌اند. نگارنده معتقد است که هر کدام از این مکاتب پاسخ گوی جنبه‌ای از حوادث و رخداد‌های تاریخی و مسائل علمی هستند. به همین جهت در اثر حاضر به منظور بحث از نظریات مکاتب مختلف ایده‌آلیستی، پوزیتیویستی و هرمنوتیکی استفاده شده است. بنابراین آنجا که تحقیق حاضر با طرح سؤال و ارائه فرضیه شروع شده و مبتنی بر مدارک، منابع و اسناد بوده رویکردی پوزیتیویستی داشته است و آنجا که نگارنده در تحلیل‌هایش از ذهنیت خویش استفاده کرده رویکردی ایده‌آلیستی و آنجا که متون تاریخی و همچنین آثار شیخ تفسیر شده است از رویکردی هرمنوتیکی استفاده شده است. یکی از ایرادات روش شناسی مطالعات تاریخی، عدم توجه محققین به پیشینه

و جغرافیای تاریخی حوادث است. از این رو در تحقیق حاضر در حد توان کوشش شده که پیشینه و بستر جغرافیایی شهرهایی که شیخ محمد تقی در آنجا فعال بوده است از جمله حوزه های علمیه سامرا، کربلا و نجف، مورد توصیف و تبیین قرار گیرند.

پیشینه تحقیق

تاکنون در مورد زندگی، فعالیت ها و آثار شیخ محمد تقی شیرازی تک نگاری و یا تحقیق جامع مانع صورت نگرفته است. تنها آثار تحقیقی که بخش هایی از آنان به حیات و فعالیت شیخ اصاص داده اند دو اثر می باشد. اولین اثر از آقای محمد رضا حکیمی می باشد که با عنوان بیدارگران اقلیم قبله، از جنبش شیخ محمد تقی شیرازی در عراق، برداشتی کامل از ولوژیکی به دست داده است. دومین اثر از آقای محمد حسن رجبی با عنوان علمای مجاهد می باشد که گوشه هایی از فعالیت های شیخ را در عراق توصیف کرده است. البته در بعضی از تحقیقات دیگر مطالب پراکنده ای در مورد فعالیت های شیخ وجود دارد که به عنوان نمونه می توان به، نهضت های روحانیون ایران از علی دوانی، دین و دولت در ایران؛ نقش علما در دوره قاجاریه از حامد الگار، نگاهی به تاریخ انقلاب اسلامی ۱۹۲۰ عراق از محمد صادقی تهرانی، تبارنامه حوزه و روحانیت از صدر اسلام تا پهلوی اول نوشته عبدالرحیم ابادری، نقباء البشر از آقابزرگ طهرانی و فقهای نامدار شیعه از عبدالرحیم عقیقی بخشایشی اشاره کرد. همچنین می توان به آثار آقای ولایتی با عناوین تقویم فرهنگ و تمدن اسلام و ایران و نقش شیعه در فرهنگ و تمدن

اسلامی اشاره کرد که البته به جز مواردی که مربوط به حوزه های علمیه عراق در رابطه با شیخ می باشد، مطالب چندانی در مورد فعالیت های سیاسی شیخ ندارند. مهم ترین آثار تحقیقی در زمینه ی اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر شیخ عبارتند از: ایران در دوره سلطنت قاجار از علی اصغر شمیم، مقاومت شکننده از جان فوران، ایران بین دو انقلاب از پروانه آبراهامیان، ایران و دولت ملی در جنگ جهانی اول از ملایی توانی.

اما منابع دست اولی نیز وجود دارند که هر کدام بعضی از گوشه ای از فعالیت های شیخ را توصیف نموده اند. یحیی دولت آبادی که در زمان حیات شیخ به همراه پدرش به عتبات رفته بود گوشه هایی از فعالیت های شیخ و علل اهمیت حوزه های علمیه سامرا، کربلا و نجف را در کتاب حیات یحیی توصیف کرده است. برای مطالعه ی زندگی شیخ می توان به تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام سید حسین صدر و تاریخ منتظم ناصری اعتماد السلطنه و فوائد الرضویه فی احوال امام المذهب الجعفریه شیخ عباس قمی مراجعه کرد. همچنین روزنامه ی خاطرات عن ابد بطنه، گلشن ابرار والذریعه الی تصانیف شیعه آقا بزرگ طهرانی حاوی مطالب بسیار در مورد ویژگی های اخلاقی شیخ هستند.

میرزا محمد تنکابنی در قصص العلما اشاراتی به فعالیت های دینی شیخ داشته است. سید محمد کمره ای در روزنامه خاطرات خود به اهمیت و نفوذ معنوی شیخ در دوره مشروطیت در ایران و عراق اشاره کرده است. مهم ترین منبع در مورد نقش شیخ در انقلاب مشروطیت ایران کتاب تشیع و مشروطیت آقای حائری می باشد. برای بررسی

فعالیت‌های شیخ در زمینه‌ی اتحاد اسلام و نقش وی در مشروطیت عثمانی جدا از منابع ایرانی می‌توان به تواریخ عثمانی از جمله تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه‌ی جدید نوشته‌ی استانفورد جی شاو مراجعه کرد. درباره نقش شیخ در تحولات جنگ جهانی اول و فتاوی تأثیر گذار وی می‌توان به کتاب ایران در جنگ بزرگ نوشته‌ی مورخ الدوله سپهر مراجعه کرد که در آن زمان منشی سفارت آلمان‌ها در ایران را بر مهد داشته است. شیخ مهدی خالصی در کتاب مظلالم به خوبی جنایات انگلیسی‌ها در عراق را در آن زمان شیخ توصیف و شرح داده است. مهم‌ترین منبع برای مطالعه نقش شیخ در آن زمان، کتاب ۱۹۲۰ عراق، کتاب آقای علی وردی با عنوان «لمحات الاجتماعیه من تاریخ العراق الحديث» می‌باشد. همچنین برای اطلاع از جریاناتی که در ۱۴ جبهه جنگی عراق در مقابل انگلیس شکل گرفته بود و نقش شیخ در آن جبهه‌ها، می‌توان به کتاب «الثوره العراقیه الکبری» مراجعه کرد.